

4/1-2009

**ASPETTI DELL'EVOLUZIONE DELLE CITTÀ ROMANE DEL DANUBIO
INFERIORE NELLA SITUAZIONE
DELLA CRISI DELLA SECONDA METÀ
DEL III SECOLO P. CHR.**

Dan APARASCHIVEI
(Istituto d'Archeologia, Iași)

Riassunto: *Come nella maggior parte dell'Impero, nella zona del Danubio inferiore il regresso, anche nelle città romane, cominciò nella seconda metà del secolo III – crisi demografica, diminuzione della produzione artigianale e delle risorse proprie della città, condizione povera della popolazione, il prestigio delle magistrature locali diminuito ecc. Ma, subito dopo l'anno 275, dopo che l'esercito e l'amministrazione romana abbandonino la Dacia, i centri cittadini dal sud del fiume ripresero il loro ruolo strategico prevalente. Questa è la causa per quale le città del Danubio inferiore hanno conosciuto alcuni progressi – modifiche delle strutture urbanistiche, ricostruzioni importanti, l'allargamento del recinto, fusione del fattore civile e di quel militare ecc. L'autore presenta questa situazione nei alcuni casi particolare – Viminacium, Ratiaria, Oescus, Novae, Tropaeum Traiani ecc.*

**ASPECTE ALE EVOLUȚIEI ORAȘELOR ROMANE DE LA DUNĂREA
INFERIOARĂ ÎN TIMPUL CRIZEI DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL
III-LEA D. HR.**

Rezumat: *Ca în cea mai mare parte a Imperiului, în zona Dunării Inferioare, regresul, inclusiv cel al orașelor, a început în a doua jumătate a secolului al IV-lea – criză demografică, diminuare a producției meșteșugărești și a resurselor locale, sărăcire a populației, diminuare a prestigiului magistraturilor locale ș.a. Dar, imediat după anul 275, după ce armata și administrația romane au abandonat Dacia, centrele citadine de la sud de fluviu și-au reluat rolul strategic. Aceasta este cauza pentru care orașele de la Dunărea Inferioară au cunoscut anumite progrese – modificări ale structurii urbanistice, refaceri importante, lărgiri ale incintelor, fuziune a factorului civil cu cel militar ș.a. Autorul prezintă această situație pentru câteva cazuri particulare – Viminacium, Ratiaria, Oescus, Novae, Tropaeum Traiani ș.a.*

CRIMEN CARMINIS CONCAUSA DELLA RELEGAZIONE DI OVIDIO

Nicoletta Francesca BERRINO
(Università degli Studi di Bari)

Riassunto: *Il motivo della relegatio si puo trovare nel favore di Ovidio per Giulia maggiore e l'ostilità da lui manifestata verso Tiberio e una possibile successione del ramo claudio; questi motivazioni politiche si ritrovano nell'episodio di Paride, Elena e Menelao cantato nell'Ars amatoria e nelle Heroides XVI e XVII. Una simile considerazione getta nuova luce sul crimen carminis che, insieme all'error politico, costò al poeta la relegatio, e concorre a spiegare perché, anche post mortem Augusti, Ovidio non ottenne dall'erede del princeps né il condono della pena né un avvicinamento a Roma.*

CRIMEN CARMINIS – CAUZĂ A RELEGĂRII LUI OVIDIUS

Rezumat: *Motivul relegării lui Ovidius se poate găsi în simpatia pe care poetul a avut-o pentru Iulia Maior și în ostilitatea manifestată față de Tiberius și față de o posibilă succesiune a lui Augustus pe ramura claudiană a dinastiei; aceste motivații politice se regăsesc în episodul Paris-Elena-Menelaus cântat în Ars amatoria și în Heroides XVI și XVII. Acest fapt aruncă o nouă lumină asupra lui crimen carminis care, împreună cu error politic, l-a costat pe Ovidius relegatio; totodată, reprezintă una dintre explicațiile pentru care, după moartea lui Augustus, Ovidius nu a obținut iertarea noului principeps.*

IL LINGUAGGIO DELL'IMMAGINE TRA IV E VI SECOLO

Pina BELLI D'ELIA
(Università degli Studi di Bari)

Riassunto: *L'icona (eikòn) – immagine per eccellenza – ha giocato un ruolo fondamentale nella miracolosa sintesi tra civiltà latina e universo greco ellenistico. L'autore presenta pochi esempli da Ostia, Roma, Firenze ecc. con qualche breve postilla a margine, funzionali ad illustrare un tema specifico: i rapporti tra le più antiche icone, sacre e profane, e il ritratto plastico e pittorico tardo antico.*

LIMBAJUL IMAGINII ÎNTRE SECOLELE IV ȘI V

Rezumat: *Icoana (eikòn) – imagine prin excelență – a jucat un rol fundamental în realizarea miraculoase sinteze dintre civilizația latină și universul grec elenistic. Autoarea prezintă câteva exemple de la Ostia, Roma, Florența ș.a menite să ilustreze o temă particulară: raporturile dintre cele mai vechi icoane, sacre și profane, și aspectul plastic și pictural antic târziu.*

NOTES SUR L'URBANISME RESIDENTIEL D'HISTRIA A L'EPOQUE ROMAINE TARDIVE

Octavian BOUNEGRU
(Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași)

Résumé: *L'empereur Justinien a manifesté, tout au long de son règne, un intérêt particulier pour la réfection des vieilles basiliques, mais surtout pour la construction des édifices imposants dans toutes les villes de l'Empire, afin de refléter, du point de vue architectural, l'importance de la religion chrétienne. C'est l'époque où, à la suite d'une synthèse des éléments architecturaux orientaux et anatoliens, la planimétrie des basiliques chrétiennes est pleinement achevée: l'atrium, le narthex, parfois l'exonarthex, la nef, le presbyterium (avec ou sans transept) et des annexes, vers le sud et le nord. La basilique épiscopale d'Histria est, de cette manière, le produit de cette époque, de ce programme, à la fois religieux et idéologique. Ainsi, la planimétrie de l'édifice contient tous les éléments spécifiques de l'époque: entrée monumentale à portique, atrium à triportique, narthex, naos*

à trois nefs, transept, la clôture du sanctuaire (bema), l'autel et l'abside, auxquels on ajoute quatre annexes latérales, deux qui flanquent l'atrium, au nord et au sud, et encore deux autres d'un côté et de l'autre de l'abside.

NOTE DESPRE URBANISMUL REZIDENȚIAL LA HISTRIA ÎN EPOCA ROMANĂ TÂRZIE

Rezumat: *Împăratul Iustinian a manifestat, pe întreaga durată a domniei, un interes particular pentru refacerea vechilor biserici, dar mai ales pentru construirea unor edificii impozante în toate orașele Imperiului, menite să reflecte, din punct de vedere arhitectural, importanța religiei creștine. Este epoca în care, ca urmare a sintezei elementelor arhitecturale orientale și anatoliene, planimetria bazilicilor creștine este complet încheiată: atrium, narthex, uneori exonarthex, navă, presbyterium (cu sau fără transept) și anexe la sud și nord. Bazilica episcopală de la Histria este produsul acestei epoci, al acestui program religios și ideologic, în același timp. Astfel, planimetria edificiului conține toate elemente specifice epocii: intrare monumentală cu portic, atrium tripotocat, narthex, naos cu trei nave, transept, bema, altar și absidă, cărora li se adaugă patru anexe laterale, două care flanchează atrium la nord și sud și alte două de o parte și de alta a absidei.*

GIOBBE TRA ESEGESI BIBLICA E ICONOGRAFIA

Laura CARNEVALE
(Università degli Studi di Bari)

Riassunto: *Nella coscienza collettiva Giobbe è considerato per un verso l'icona della pazienza, ma anche, per altro verso, il simbolo della sofferenza ingiusta e della ribellione a Dio che la permette. Il presente intervento si muove appunto fra questi due poli, Giobbe paziente e Giobbe ribelle, e intende delineare il quadro della ricezione del personaggio in epoca cristiana antica attraverso l'analisi di alcuni dati esegetici (Tertulliano, Origene, Cipriano, il apocrifo veterotestamentario Testamentum Iobi ecc.) e iconografici (contesti cimiteriali, in gran parte di ambiente romano) che contribuirono alla costituzione del topos della pazienza di Giobbe, divenuto ormai espressione proverbiale in molte lingue occidentali.*

IOV ÎNTRE EXEGEZA BIBLICĂ ȘI ICONOGRAFIE

Rezumat: *În conștiința colectivă, Iov e considerat, pe de o parte, icoana răbdării, iar, pe de alta, simbolul suferinței nedrepte și a revoltei contra lui Dumnezeu, care o permite. Comunicare de față urmărește acești doi poli – Iov răbdătorul și Iov revoltatul – și intenționează să delimiteze cadrul receptării personajului în epoca creștină antică prin analizarea câtorva date exegetice (Tertullianus, Origene, Cyprianus, apocrifa veterotestamentară Testamentum Iobi ș.a.) și iconografice (contexte cimiteriale, în cea mai mare parte de la Roma) care contribuie la constituirea topos-ului patientia-ei lui Iov, devenită o expresie proverbială în multe limbi occidentale.*

FROM OVID TO SHAKESPEARE – THE *METAMORPHOS(ES)IZED* POEMS

Eva DAMIAN
(Universitatea „Al. I. Cuza” Iași)

Abstract: *There is a great resemblance between Antiquity and Renaissance, both periods having in the centre of their interests the figure of man. The culture of the 16th century had a great source of inspiration in the classics and their works and writings influenced many Renaissance writers, painters and musicians. Ovid’s writings were well known by the Victorian auditory, but they became even more famous after Shakespeare wrote two of his greatest poems: Venus and Adonis and The Rape of Lucrece inspired by Metamorphoses and Fasti. This study tries to underline the resemblance between these two writers and to highlight Shakespeare’s art, as he did not copy or imitate but created.*

DE LA OVIDIUS LA SHAKESPEARE – POEMELE *METAMORFOZATE*

Rezumat: *Între Antichitate și Renaștere există o mare asemănare, ambele perioade având în centrul preocupărilor omul. Cultura secolului al XVI-lea a avut o importantă sursă de inspirație în clasici, iar realizările și scrierile lor au influențat numeroși scriitori, pictori și muzicieni renascentiști. Lucrările lui Ovidius au fost bine cunoscute de publicul victorian, dar au devenit încă și mai cunoscute după ce Shakespeare a scris două din cele mai importante poeme: Venus și Adonis și Răpirea Lucreției, inspirate de operele Methamorphoses și Fasti ale lui Ovidius. Acest studiu încearcă să sublinieze asemănarea dintre acești doi scriitori și să scoată în evidență arta lui Shakespeare, care nu a copiat sau imitat, ci a creat.*

IL MITO DI MIRRA DALLE *METAMORFOSI* OVIDIANE ALL’ELABORAZIONE DI VITTORIO ALFIERI

Gabriela E. DIMA
(Universită „Alexandru Ioan Cuza” Iași)

Riassunto: *Nel trattare il mito dell’incestuosa Mirra, perdutamente innamorata di suo padre, Vittorio Alfieri menziona esplicitamente le Metamorfosi di Ovidio (Libro X, vv. 295-531). Di conseguenza, nella elaborazione alfieriana si ritrovano elementi che mancano in Ovidio, mentre ne sono ignorati tanti altri che invece vi sono presenti. Quanto ovidiana si potrebbe dunque considerare la Mirra di Alfieri? Il risposto dell’autore e che il poeta italiano gestisce sapientemente il conflitto interiore della protagonista, nell’evoluzione della sua hamartia e nella inevitabilità della sua sconfitta, tanto da riproporre un’autentica tragedia antica, perfettamente ambientata nel Settecento.*

MITUL MYRRHEI DIN *METAMORFOZELE* OVIDIENE ÎN ELABORAREA LUI VITTORIO ALFIERI

Rezumat: *În tratarea mitului incestuoasei Myrrha, îndrăgostită de tatăl său, Vittorio Alfieri menționează explicit Metamorfozele lui Ovidius (X, 295-531). În consecință, în compoziția alfieriană se regăsesc elemente ce lipsesc în Ovidius, în timp ce sunt ignorate altele, care sunt prezente în creația ovidiană. Cât de ovidiană se poate considera Mirra lui Alfieri? Răspunsul autoarei e că poetul italian a gestionat înțelept conflictul interior al protagonistei în evoluția hamartia-ei sale și în inevitabila sa înfrângere, repropunând o autentică tragedie antică, perfect adaptată secolului al XVIII-lea.*

**LE ANFORE: INDICATORI ARCHEOLOGICI
DI PRODUZIONE, DELLE ROTTE COMMERCIALI E
DEL REIMPIEGO NEL MONDO ANTICO**

Giacomo DISANTAROSA
(Università degli Studi di Bari)

Riassunto: *Il contributo tratta: anfore e l'archeologia della produzione; il trasporto delle anfore e l'archeologia del commercio; le anfore dopo l'uso: scarto e riciclo; 'contenitore' per altri 'contenuti'; l'utilizzo delle anfore nell'edilizia; le anfore nelle opere di giardinaggio e per il drenaggio; i contenitori da trasporto e i luoghi sacri; le anfore e i contesti funerari; le anfore frammentate come supporto per la scrittura; imbarcazioni realizzate con anfore: le 'anfore-surf' e le zattere; 'vasi' per le attività di pesca; colli di anfore utilizzati come oggetti per la difesa; una 'nuova' tipologia per le anfore.*

**AMFORELE: INDICATORI ARHEOLOGICI DE PRODUCȚIE, AI RUTELOR
COMERCIALE ȘI AI REUTILIZĂRII ÎN LUMEA ANTICĂ**

Rezumat: *Studiul tratează: amfora și arheologia producției; transportul anforelor și arheologia comerțului; amfora după folosire: deșeu și recilare; "recipient" pentru alte "recipiente"; folosirea anforei în activitatea edilitară; amfora în lucrările de grădinărit și de drenaj; recipiente de transport și locuri sacre; amforele și contextele funerare; amforele fragmentare ca suport pentru scriere; ambarcațiuni realizate cu amfore; "amfore-surf" și plutele; "vase" pentru activitatea pescărească; amforele utilizate ca obiecte de apărare; o "nouă" tipologie per amfore.*

**LE CITAZIONI BIBLICHE NELLA DOCUMENTAZIONE EPIGRAFICA DEI
CRISTIANI: I CASI IN TERRITORIO ROMENO E SULLA SPONDA EUROPEA
DEL MAR NERO**

Antonio E. FELLE
(Università degli Studi di Bari)

Riassunto: *L'articolo presenta 19 iscrizioni nei monumenti e oggetti mobili di Penticapaeum, Callatis, Tomi, Histria, Pontes, Chersonesus Taurica, Mesembria, Storgosia, Philippopolis con citazioni bibliche (versetti dei Salmi, Gv, Rm), en presentando la lingua, incidenza complessiva, la cronologia, il ambito d'uso nel confronto con altre zone del'Oriente ed Occidente.*

**CITAȚIILE BIBLICE ÎN DOCUMENTAȚIA EPIGRAFICĂ A CREȘTINILOR:
EXEMPLE DE PE TERITORIUL ROMÂNESC ȘI DIN REGIUNEA EUROPEANĂ
A MĂRII NEGRE**

Rezumat: *Articolul prezintă 19 inscripții de pe monumente și obiecte mobile de la Penticapaeum, Callatis, Tomi, Histria, Pontes, Chersonesus Taurica, Mesembria, Storgosia, Philippopolis cu citații biblice (versete din Psalmi, Evanghelia după Ioan, Epistola către romani), studiind limba în care au fost redactate, incidența, cronologia, mediul de folosire prin raportare la alte zone din Occident și Orient.*

POINTS DE VUE SUR L'ÉVOLUTION DE LA POÉTIQUE D'OVIDE

Liviu FRANGA, Mariana FRANGA
(Université de Bucarest – Université „Spiru Haret” Bucarest)

Résumé: *On a plusieurs fois remarqué, dans l'oeuvre élégiaque du dernier grand poète augustéen, la présence massive de certains aspects de nature théorique. Dans les pages suivantes, nous essayons de surprendre les aspects essentiels de la théorie poétique d'Ovide, tels quels résultent des textes programmatiques qui figurent comme prologues ou épilogues de certaines de ses oeuvres, ou, plus rarement, qui peuvent être décelés dans leur intérieur. C'est à ce niveau de la lecture et de l'analyse que nous croyons pouvoir identifier les fondements de la poétique ovidienne explicite. Une poétique située dans la proximité de la doctrine littéraire si évidente et manifeste à l'époque d'Auguste et, en même temps, une poétique provenant de la même souche: la tradition culturelle et spirituelle romaine du dernier siècle de la République.*

PUNCTE DE VEDERE ASUPRA EVOLUȚIEI POETICII LUI OVIDIUS

Rezumat: *S-a remarcat de multe ori în opera elegiacă a ultimului mare poet augustan prezența masivă a anumitor aspecte de natură teoretică. În paginile următoare, încercăm să surprindem aspectele esențiale ale teoriei poetice a lui Ovidius, așa cum rezultă ele din textele programatice care figurează ca proloage sau epiloage ale unora dintre operele sale sau, mai rar, care pot fi decelate în interiorul lor. Credem că la acest nivel de lectură și analiză putem identifica fundamentele poeticii ovidiene explicite. Este vorba despre o poetică situată în proximitatea doctrinei literare atât de evidente și manifeste a epocii lui Augustus și, în același timp, o poetică provenind din aceeași sursă: tradiția culturală și spirituală romană a ultimului secol al Republicii.*

LA PASSIO DEL 'GOTO' SABA. IDEOLOGIA UNIVERSALISTICA SUI CONFINI DELL'IMPERO FRA MEMORIA STORICA E TRASFIGURAZIONE BIBLICA

Mario GIRARDI
(Università degli Studi di Bari)

Riassunto: *Il dossier agiografico, in lingua greca, sul martire „goto” Saba si compone di 4 pezzi di varia estensione: tre appartengono al corpus epistolare di Basilio di Cesarea (epp. 155, 164, 165, scritte fra il 373 ed il 374), l'ultimo, di autore anonimo perlopiù identificato dagli studiosi con Bretanion di Tomis, è costituito da un resoconto ugualmente*

epistolare, composto non più tardi del 374 in 8 brevi paragrafi, delle vicende culminate con il martirio di Sava il 12 aprile del 372. In questa sede è mio intendimento procedere per quella via filologico-letteraria di preminente attenzione al testo, ad un testo agiografico in particolare quale la passio, ad una più mirata e sistematica ricerca di fonti e paralleli, sia biblici che patristici, che non si limiti, cioè, ad una individuazione corretta di citazioni e allusioni, ma ne evidenzi l'adattamento letterario e il valore 'ideologico' che l'A. loro attribuisce in quel luogo e nella più generale trama o economia della compositio dell'opera. Sono analizzati: il genere letterario, struttura (indirizzo di saluto e prologo, narrazione, epilogo e congedo). Si conclude che la passio presenta un resoconto narrativo di innegabile valore storico-documentario, adattato al tripartito modello panegiristico di memoria liturgica martiriale e di spessore biblico ideologicamente mirato ad un modello di convivenza politica e culturale, cruciale e determinante sui confini danubiani dell'Impero, fra Goti, Romani e autoctoni.

PASSIO A LUI SAVA 'GOTUL'. IDEOLOGIA UNIVERSALISTĂ LA GRANIȚELE IMPERIULUI ROMAN ÎNTRE MEMORIE ISTORICĂ ȘI TRANSFIGURARE BIBLICĂ

Rezumat: *Dosarul hagiografic, în limba greacă, al martirului Sava "gotul" se compune din patru piese de întinderi diferite: trei aparțin corpus-ului epistolar al lui Vasile cel Mare (Ep. 155, 164, 165, scrise între 373 și 374), ultimul, aparținând unui autor anonim identificat de învățați cu episcopul Bretanio de Tomis, e compus dintr-o povestire în formă epistolară, compusă nu mai târziu de 374 în opt scurte paragrafe, are culminează cu martiriul lui Sava la 12 aprilie 372. În această contribuție autorul, urmând calea filologico-literară de analiză a unui text hagiografic, a realizat o cercetare sistematică a izvoarelor și paralelor, fie biblice, fie patristice, dar nu numai individualizarea lor corectă, ci și maniera în care ele au fost adaptate literar și valoarea "ideologică" pe care autorul antic le-a atribuit-o în trama generală a compoziției operei. Sunt analizate: genul literar, structura (formula de salut și prologul, narațiunea, epilogul și formula de rămas-bun). Se ajunge la concluzia că passio prezintă o narațiune de o inegalabilă valoare istorico-documentară, adaptată modelului tripartit panegiristic al memoriei liturgice martiriale și de o valoare ideologică inestimabilă, centrată pe modelul conviețuirii politice și culturale, cruciale și determinante la granițele danubiene ale Imperiului, între goți, romani și autohtoni.*

CULPA SILENDA. L'ERROR POLITICO DI OVIDIO

Aldo LUISI

(Università degli Studi di Bari)

Riassunto: *Ovidio dichiara la sua colpevolezza nei tre distici del libro secondo da dove apprendiamo che sono due i capi di imputazione a lui rivolti dal princeps, di uno dei quali non intende parlare, dell'altro ne parla abbondantemente. Il problema del secondo crimen (Trist. 2, 208: alterius facti), del quale purtroppo il poeta dice che non può svelarne la causa (ibid.: culpa silenda), sia perché è a tutti nota, sia perché il dolore arrecato al princeps non deve essere ricordato (Pont. 3, 3, 73) per non riaprire ulteriori ferite al Principe (Trist. 2, 209), perché, fa intendere il poeta, è già troppo che egli abbia sofferto una volta (Trist. 2, 210). Da queste parole è facile arguire che il poeta sembra aver chiuso tutte le porte per un'indagine sulla causa della sua relegazione a Tomi. È tuttavia possibile avanzare delle ipotesi, sulla scorta di cenni sparsi dal poeta all'interno dei suoi distici dall'esilio. Si tratta di una ricostruzione abbastanza complessa, resa intrigata dallo stesso poeta che, a parere*

mio, non parla apertamente per non compromettere amici potenti i quali tentavano di ricucire la trama sfilacciata della successione ad Augusto, dopo la linea tracciata dallo stesso princeps nel 4 d. C. La nuova linea favoriva un successore appartenente alla gens Claudia in contrasto con la linea precedente tutta a favore della gens Iulia che, appoggiata dal popolo, riteneva legittima la successione.

CULPA SILENDA. ERROR POLITIC AL LUI OVIDIUS

Rezumat: *Ovidius își declară vinovăția în trei distihuri din cartea a doua, de unde aflăm că sunt două capete de acuzare făcute lui de princeps, din care de unul nu intenționează să vorbească, iar de altul nu vorbește abundant. Problema celui de-al doilea crimen (Trist. 2, 208: alterius facti), de care poetul spune că nu poate să-i dezvălui cauza (ibid.: culpa silenda), fie pentru că toți o cunosc, fie pentru că durerea pricinuită princepsului nu poate fi reamintită (Pont. 3, 3, 73), întrucât ar redeschide răni împăratului (Trist. 2, 209), pentru că, ne face să înțelegem poetul, e deja prea mult că a suferit o dată (Trist. 2, 210). Din aceste cuvinte e ușor a deduce că poetul pare să fi închis toate ușile pentru o cercetare asupra cauzei relegării lui la Tomis. E totuși posibilă avansarea de ipoteze prin cercetarea distihurilor din exil. Este vorba de o reconstrucție destul de complexă, datorată faptului că poetul nu vorbește deschis, pentru a nu compromite prieteni puternici și care contestau sistemul succesoral trasat de Augustus în 4 d. H. Noua linie dinastică favoriza un succesori din gens Claudia, în contrast cu linia precedentă, favorabilă lui gens Iulia, considerată legitimă.*

ACTORES DACIAE ROMANAE

Lucrețiu MIHAILESCU-BÎRLIBA
(Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași)

Résumé: *Le terme d'actor désigne, en grand, un esclave chargé des affaires de son maître. En Dacie romaine, il y a plusieurs textes qui rappellent les esclaves agents du maître. Les plusieurs appartiennent à la maison de P. Aelius Antipater, chevalier romain, sacerdos area Augusti et duumvir de la colonie d'Apulum. Qu'est-ce qu'on peut dire, en ensemble, sur les actores en Dacie romaine? 1) Ils sont tous, sans exception, représentants de leurs maîtres ou patrons dans des affaires privés. 2) La nature de leurs tâches est financière, comme il résulte du texte d'Alburnus Maior. 3) Ils agissent au nom de leur maîtres, mais ils peuvent manier l'argent pour d'autres personnes, comme il témoigne toujours du texte d'Alburnus Maior. 4) Les actores peuvent être, par rapport aux vilici, des affranchis. Même en tant qu'affranchis, donc des gens libres, ils continuent à remplir des services à leurs patrons. Cela fait partie des operae que le libertus doit par droit à son ancien dominus. 5) Enfin, les actores qui font ériger les inscriptions sont en general aisés, non seulement grace à leurs qualités (qui ne peuvent pas être niées), mais aussi à la puissance de leurs maîtres ou patrons: des chevaliers romains, des fermiers privés ou des citoyens romains ayant une situation matérielle prospère (Cassius Palumbus ou C. Iulius Rufinus).*

ACTORES DACIAE ROMANAE

Rezumat: Termenul actor desemnează, în mare, sclavul însărcinat cu afacerile stăpânului său. În Dacia romană, există numeroase texte care amintesc de sclavi agenți ai stăpânului. Cele mai multe aparțin casei lui P. Aelius Antipater, cavaler roman, sacerdos area Augusti și duumvir al coloniei Apulum. Ce se poate spune, în ansamblu, despre actores din Dacia romană? 1) Toți sunt, fără excepție, reprezentanți ai stăpânilor sau patronilor lor în afacerile private. 2) Natura muncii lor este financiară, cum rezultă din textul de la Alburnus Maior. 3) Ei acționează în numele stăpânilor lor, dar pot manipula bani și pentru alte persoane, cum o arată, de asemenea, textul de la Alburnus Maior. 4) Actores pot fi, în comparație cu vilici, liberi. Chiar ca liberi, deci ca oameni liberi, ei continuă să presteze servicii patronilor lor. Aceasta face parte din operae pe care libertus le datorează vechiului dominus. 5) În fine, actores care au ridicat inscripții sunt, în general, înstăriți, nu numai grație calităților lor (care nu pot fi negate), dar și puterii stăpânilor sau patronilor lor: cavaleri romani, fermieri privați sau cetățeni romani având o situație materială prosperă (Cassius Palumbus sau C. Iulius Rufinus).

SPHRAGHIS – IL TOPOS DELL'AUTOBIOGRAFIA LETTERARIA NELLE OPERE DI OVIDIO E DI PETRARCA

Mihaela PARASCHIV

(Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași)

Riassunto: Il termine greco sphraghis (sigillo, segno di autenticazione) designa nell'esegesi moderna il topos dell'autobiografia letteraria, utilizzato dagli poeti antichi e dai loro emuli alla fine di un lavoro o di un ciclo letterario, per rendere autentica, cioè per legittimare la propria creazione. Assunto nella letteratura latina dai poeti neoterici (poetae novi) che si proponevano di rinnovare la tradizione della poesia alessandrina, il topos sphraghis viene valorizzato dai poeti: Properzio, alla fine del primo libro di elegie, Cynthia Monobiblos, Orazio, alla fine del terzo libro delle odi, Carmina, III, 30 e alla fine del primo libro delle epistole, Epistulae, I, 20, Vergilio, alla fine del quarto libro delle Georgiche, vv. 559-566, Ovidio alla fine delle Metamorfosi, XV, vv. 871-879 e alla fine del quarto libro delle Tristie, nella famosa elegia autobiografica, Tristia, 4, 10. L'innovazione che Ovidio porta nella valorizzazione del topos sphraghis è evidente nell'elegia-epilogo, Tristia 4, 10, concepita come una lettera rivolta alla posterità. La forte impronta lasciata alla posterità da Ovidio nella valorizzazione del topos sphraghis si nota in Francesco Petrarca nell'epistola conclusiva del volume Rerum senilium libri, il cui titolo iniziale era stato Ad posteros, sostituito dopo da Posteritati (conseguente all'iniziativa di Ovidio di rivolgersi a la posterità come a un interlocutore collettivo). Come aveva fatto il suo modello antico, Petrarca giustifica sin dall'inizio la sua confessione autobiografica per il desiderio di informare la posterità sull'uomo e sullo scrittore di cui avrà forse sentito e che vorrebbe conoscere.

SPHRAGHIS – TOPOS-UL AUTOBIOGRAFIEI LITERARE ÎN OPERELE LUI OVIDIUS ȘI PETRARCA

Rezumat: Termenul grec sphraghis (sigiliu, semn de autentificare) desemnează în exegeza modernă topos-ul autobiografiei literare, utilizate de poeții antici și de emulii lor la sfârșitul unei opere sau a unui ciclu literar pentru a o face autentică, așadar pentru legitimarea propriei creații. Asumat în literatura latină de poeții neoterici (poetae novi) care își propuseseră să renoveze tradiția poeziei alexandrine, topos-ul sphraghis va fi valorizat

de poeții: Propertius la sfârșitul primei cărți din elegia Cynthia Monobiblos, Horatius la sfârșitul cărții a III-a a odelor, Carmina, III, 30 și la sfârșitul primei cărți a epistolelor, Epistulae, I, 20, Vergilius la sfârșitul celei de-a IV-a cărți a Georgice-lor, vv. 559-566, Ovidius la sfârșitul Metamorfozelor, XV, vv. 871-879 și la sfârșitul cărții a IV-a a Tristelor, în faimoasa elegie autobiografică Tristia, 4, 10. Inovația pe care Ovidius o aduce în valorizarea topos-ului sphraghis e evidente în elegia-epilog Tristia 4, 10, concepută ca o scrisoare trimisă posterității. Puternica amprentă lăsată posterității de Ovidius în valorizarea topos-ului sphraghis se cunoaște în Francesco Petrarca în epistola concluzivă a volumului Rerum senilium libri, al cărui titlu inițial a fost Ad posteros, substituit apoi cu Posteritati (urmare inițiativei lui Ovidius de a considera posteritatea ca un interlocutor colectiv). Cum a făcut modelul său antic, Petrarca justifică chiar de la început confesiunea sa autobiografică prin nevoia de a informa posteritatea asupra omului și scriitorului ce trebuie cunoscuți.

LE EPISTOLE DI CICERONE TRA I DUE SENECA

Luigi PIACENTE

(Università degli Studi di Bari)

Riassunto: Tra i generi letterari presenti nella multiforme produzione ciceroniana quello epistolografico ha lasciato nei secoli successivi tracce scarse e poco incisive, probabilmente perché ritenuto un genere ‘minore’ a fronte di altri più ‘nobili’, quali ad esempio la retorica e la filosofia. Per quanto attiene all’epoca immediatamente successiva alla morte di Cicerone, quasi nulla sappiamo sulla diffusione e sulla circolazione del suo corpus epistolare, anche perché restano non poche incertezze sulle sue vicende ‘editoriali’ soprattutto se, come spesso è accaduto in passato, e accade ancora oggi, si continua vanamente ad inseguire l’identificazione del momento preciso in cui le varie raccolte di epistole sarebbero state ‘pubblicate’. I due Seneca ci fanno probabilmente intravedere il periodo in cui cominciarono a circolare, presumibilmente già nella struttura nella quale ci sono oggi pervenute, le due raccolte epistolari di Cicerone: le più innocue lettere Ad familiares, messe insieme da Tirone negli ultimi anni della sua vita (o da altri dopo la sua morte), superando la scarsa simpatia se non l’ostracismo di Augusto nei riguardi di quelle opere, arrivarono nella biblioteca di Seneca il Vecchio forse attorno alla metà degli anni ’30; invece le epistole ad Attico furono probabilmente acquisite nella medesima biblioteca circa una ventina di anni dopo, nella seconda metà degli anni ’50 del I secolo d.C.

EPISTOLELE LUI CICERO ÎNTRE CEI DOI SENECA

Rezumat: Între genurile literare prezente în multiforma producție ciceroniană cel epistolar a lăsat în secolele următoare urme puțin adânci, probabil pentru că a fost perceput ca un gen “minor” comparativ cu cele mai “nobile”, cum ar fi, de exemplu, retorica și filosofia. Pentru epoca imediat succesivă morții lui Cicero nu știm, practic, nimic despre difuzarea și circulația corpus-ului epistolar, aceasta și pentru că sunt destule incertitudini despre evenimentele “editoriale”, care, atunci, ca și astăzi, sunt greu de stabilit când au avut loc. De la cei doi Seneca ne-au parvenit două culegeri epistolare din Cicero: Ad familiares,

care au ajuns în biblioteca lui Seneca maior la jumătatea anilor '30, și epistolele către Atticus, care au fost achiziționate în aceeași bibliotecă cca 20 de ani mai târziu, în a doua jumătate a anilor '50 ai secolului I

**DEMOCRACY, MYTH AND THE MONUMENTALIZATION OF MEMORY –
MEMORIALIZATION ANCIENT AND MODERN. THE „TYRANT SLAYERS” IN
ATHENS (514 B.C.) AND MILITARY RESISTANCE TO HITLER IN GERMANY
(1944)**

Alexander RUBEL
(Institutul de Arheologie Iași)

Abstract: *In Athens in 514 B.C., while the Panathenaic Games were in progress, Harmodios and Aristogeiton, two Athenian noblemen belonging to the Gephyraioi clan, also linked by a homosexual relationship (which was very common at the time), murdered Hipparchos, the younger brother of Hippias, the then-tyrant in power. Both were sons of the famous Peisistratos. Soon after the overthrow of tyranny (510 BC) and the establishment of Kleisthenes' Isonomia (509/8 BC), the story of the assassination committed by the two lovers became the founding myth of democratic Athens. Yet their objective lay far from the liberation of the city from tyranny or from the establishment of democracy. They were awarded several privileges in honour of their deed and a group of statues was displayed on the Agora. Nearly 2500 years later, on July 20, 1944, Claus Graf Schenk von Stauffenberg, a Colonel in the German Wehrmacht, hid a bomb, disguised as a brief-case, in Hitler's Eastern command post, the „Wolfschanze” in East Prussia. The attempt upon the Führer's life failed. Protected by an enormous table, the dictator was only slightly injured. Space and time so separate these two events that the passage of 2500 years seems to prohibit any comparison between them. But there are some striking similarities in the way in which such different societies as the ancient city state of Athens and modern democratic Germany committed these events to public memory. Not only are the both events used as a kind of founding myth for democratic society. In both cases it is also a common strategy to monumentalize the plotters with official State backing, as heroes of the state.*

**DEMOCRAȚIE, MIT ȘI MONUMENTALIZARE A MEMORIEI –
MEMORIALIZARE ANTICĂ ȘI MODERNĂ. „UCIGAȘII TIRANILOR” ÎN ATENA
(514 B.C.) ȘI REZISTENȚA MILITARĂ CONTRA LUI HITLER ÎN GERMANIA**

Rezumat: *În Atena, în 514 B.C., în timpul jocurilor panatenee, Harmodios și Aristogeiton, doi nobili atenieni aparținând clanului Gephyraioi, legați prin relații homosexuale (care erau ceva comun în epocă), au omorât pe Hipparchos, fratele mai tânăr al lui Hippias, unul din cei zece tirani aflați la putere. Ambii erau fii ai faimosului Peisistratos. Curând după înlăturarea tiraniei (510 B.C.) și stabilirea Isonomia-ei (509/8 B.C.), istoria asasinatului comis de cei doi iubiți a devenit mitul fondator al democrației ateniene. Deja obiectivul lor a mers departe de eliberarea orașului de tiranie sau de stabilirea democrației. Ei au primit anumite privilegii în onoarea faptei lor și un grup statuar a fost așezat în Agora. 2500 de ani mai târziu, pe 20 iulie 1944, contele Claus Schenk von Stauffenberg, colonel în Wehrmacht-ul german, a pus o bombă în postul de comandă „Wolfschanze” din Prusia Orientală. Atentatul urmărea eliminarea lui Hitler. Protejat de o enormă masă, dictatorul a suferit doar răni ușoare. Spațiul și timpul care separă cele două evenimente petrecute la*

2500 de ani unul de altul par să interzică orice comparație între ele. Dar între ele există anumite similarități în măsura în care două societăți atât de diferite precum orașul-stat Atena și Germania democratică modernă au supus aceste evenimente memoriei publice. Nu numai că ambele evenimente au fost folosite ca un fel de mit de fundare a societății democratice. În ambele cazuri, au în comun strategia monumentalizării oficiale de stat ca eroi de stat.

GLI SCITI NELLA GEOGRAFIA E NELLA RETORICA DELLA CONVERSIONE

Nelu ZUGRAVU

(Università „Alexandru Ioan Cuza” Iași)

Riassunto: *Nei lavori di numerosi autori ecclesiastici, latini e greci, del primo millennio sono molte incidenze del termine „scito”, „Scitia”, „la lingua scita”. Nella presente relazione ci soffermeremo sulle omelie di Giovanni Crisostomo. Evidente è la considerevole presenza dei termini „sciti”, „Scitia”, „la lingua scita” nell’omelia di Giovanni Crisostomo – più di 30, un terzo in più rispetto alle altre opere dei cappadoci – 10 in Basilio, 6 nel Nazianzeno, 5 nel Nisseno, secondo Girardi. Gli sciti appaiono in contesti nei quali Giovanni Crisostomo sottolinea le dimensioni ecumeniche della diffusione del messaggio evangelico, il potere integrativo, sopraetnico, suprasociale e supraculturale della Chiesa, l’universalità delle celebrazioni cristiane, la superiorità della morale cristiana rispetto ai patrimoni morali particolari, le proporzioni illimitate dal punto di vista spaziale, linguistico ed etnico della missione degli apostoli ecc. Il prelado di Antiochia si riferisce alla popolazione nomade nord-danubiana e nord-pontica, situata, secondo gli autori antichi, nella vicinanza geografica dei traci, dei sauromati e dei persi. Giovanni Crisostomo rispetta questo principio della vicinanza. Ma, se la localizzazione geografica di questa etnia è corretta, dal punto di vista della rilevanza per la geografia della conversione essa non è più che un arcaismo, un semplice tropo, perchè al momento della stesura del lavoro di Giovanni Crisostomo gli sciti erano da molto tempo scomparsi. Come gli „elamiti” alla cui cristianizzazione si riferisce nell’Homilia IV del ciclo In Acta apostolorum, gli sciti di Giovanni Crisostomo sono, dal punto di vista della storia del cristianesimo nello spazio barbaro, una nozione vuota, una metafora. Il loro nominare non ha nessuna conseguenza sulla diffusione del cristianesimo nella regione danubiana e può essere visto soltanto come un artificio retorico.*

SCIȚII ÎN GEOGRAFIA ȘI RETORICA CONVERTIRII

Rezumat: *În operele numeroșilor autori ecleziastici latini și greci din primul mileniu se întâlnesc multe incidențe ale termenilor „scit”, „Sciția”, „limba scitică”. În comunicarea de față ne vom opri asupra omiliilor lui Ioan Hrisostom. Prezența termenilor „sciți”, „Sciția”, „limba scitică” este foarte bogată – mai mult de 30, cu o treime mai mult decât în operele Părinților capadocieni – 10 la Vasile cel Mare, 6 la Grigore de Nazianz, 5 la Grigore de Nyssa, după cum a demonstrat Mario Girardi. Sciții apar în contexte în care Ioan Hrisostom subliniază dimensiunile ecumenice ale difuziunii mesajului evanghelic, puterea integrativă, supraetnică, suprasocială și supraculturală a Bisericii, niversalitatea celebrărilor creștine, superioritatea morale creștine față de alte patrimoni morali particulare, proporțiile*

nelimitate din punct de vedere spațial, lingvistic și etnic ale misiunii apostolilor etc. Prelatul din Antiochia se referă la populația nord-dunăreană și nord-pontică situată, după autorii antici, în vecinătatea geografică a tracilor, sauronaților și perșilor. Ioan Hrisostom respectă acest principiu al vecinătății. Dar, dacă localizarea geografică a acestei etnii este corectă, din punct de vedere al relevanței pentru geografia convertirii ea nu este decât un arhaism, un simplu topos, pentru că în momentul când și-a elaborat opera Ioan Hrisostom sciții erau de mult timp dispăruți. Ca și “elamiții” la a căror creștinare se referă în Homilia IV din ciclul In Acta apostolorum, sciții lui Ioan Hrisostom sunt, din punct de vedere al istoriei creștinismului în spațiul barbar, o noțiune vidă, o metaforă. Menționarea lor nu are nici o consecință pentru difuziunea creștinismului în regiunea danubiană și poate fi considerat doar un artificiu retoric.